

*«...пастух, який зник, і тому
вважали, ніби він загинув, прожив
кілька місяців, похований у хатині,
де живився водою і сиром...»*

Dictionnaire Géographique

ПЕРША ЧАСТИНА

I

Однією рукою він тримав довгу почорнілу палицю, інколи стромляючи її кінець у полум'я, друга рука спочивала на лівому стегні.

Було 22 червня, близько дев'ятої години вечора.

Ворушачи палицею в полум'ї, він здіймав іскри, які чіплялися на закіптюжені стіни й блищали, мов зорі на чорному небі.

Коли він не ворушив тією своєрідною кочергою, його на мить можна було роздивитися краще, і так само й другого чоловіка навпроти нього, що був набагато молодший і, подавши голову вперед, уперся обома ліктями в підняті коліна.

— Гарзд, — сказав Серафен, тобто старший чоловік, — я бачу... Ти нудишся. Але ж ми тільки недавно піднялись у гори.

Чоловіки піднялися 15 червня разом з людьми з Аїра і однією чи двома родинами з села поблизу від Аїра, яке мало назву Прем'є¹, тож днів і справді минуло небагато.

---

¹ Рамю надав собі свободу в топографії, пристосувавши її до потреб своєї оповіді. У даному випадку Аїр насправді — високогірне пасовисько неподалік, а Прем'є — село в Юрських горах кантону Во. — *Примітки, позначені цифрами, взято з тексту оригіналу, який подано за першим виданням даного твору (1934 р.) — Перекл.*

Серафен знову став ворухити жарини, кинувши на них зверху одну чи дві ялинові гілочки; ті гілочки поійнялись вогнем, і то таким яскравим, що тепер можна було дуже добре роздивитись обох чоловіків, які сиділи навпроти один одного, по різні боки вогнища, кожен на краю своєї лави: один був уже літнього віку, сухий, досить високий, із маленькими, глибоко посадженими в безбрових орбітах ясними очима під старою повстяною шапкою; другий, набагато молодший чоловік, років двадцять чи двадцять п'ять, був одягнений у білу сорочку, буру куртку, мав чорні вусики й чорне коротко підстрижене волосся.

— Та годі тобі... — заспокоював Серафен. — Наче ти на край світу пішов... Наче будеш розлучений із нею назавжди...

Покивав головою і замовк.

Річ у тому, що Антуан одружився лише два місяці тому, і варто зазначити, що цей шлюб дістався йому не без мук. Сирота без батька і матері, він у тринадцять років став слугою в одній сільській родині, натомість його кохана дівчина була заможна. Довгий час її мати й чути не хотіла про зятя, що не принесе в родину свою справедливу частку. Довгий час стара Філомена не поступалась і мало не присягала: «Ні!». А потім: «Ні!». І знову: «Ні!». Антуан міг бачитися з Терезою тільки по тай. Що сталося б, якби не було Серафена, і то на вкрай потрібному місці, бо ж він брат Філомени, дружини Ме, що овдовіла і не вийшла вдруге заміж, тому саме він і визначав дії сестри? Серафен став на бік Антуана і зрештою взяв гору над сестрою.

Весілля справили у квітні, а тепер Серафен і Антуан були, як кажуть, у горах.

Чоловіки Аїра мали звичай іти 15 червня разом із худобою на високогірні пасовиська, до яких належало і пасовисько Дерборанс, де й перебували цього вечора. Серафен узяв Антуана з собою, щоб познайомити з працею, бо сам уже постарів. Він кульгав, одна нога не згиналася в коліні. А недавно ревматизм уразив його ліве плече, що теж уже не служило як слід, звідси й різні незручності, бо в гірських хатинах праця ніколи не

чекає: адже двічі на день треба здоїти худобу і щодня сколочувати масло, робити сир. Тож Серафен узяв Антуана з собою, сподіваючись, що хлопець невдовзі зможе замінити його, на томість побачив, що Антуан, здається, не дуже ревно брався до цієї нової для нього тяжкої праці й нудився, опинившись далеко від дружини.

— То що, — знов озвався старий, — легше не стає? Невже я такий страшний, щоб мати мене за товариша?

Серафен думав не про себе, — тільки про Антуана. Саме до нього він знову звертався перед вогнищем увечері 22 червня близько дев'ятої години, а коли полум'я вже вкотре почало згасати, ще раз підживив його кількома ялиновими гілочками.

— Звичайно, ні! — заперечив Антуан.

Оце й усе, він замовк. Саме тоді Серафен теж замовк, і обидва відчували, як навколо них наростає щось цілком нелюдське, а зрештою нестерпне: тиша. Вона наповзала зусібч, дедалі ближче стискала ся навколо, а згодом утверджувалась, мов назавжди, в усій своїй повноті. Тиша високих гір, тиша тих людських пустель, де людина з'являється лише на короткий час, і тому, якщо в горах немає людини або ж раптом сама людина мовчазна, там марно наставляти вухо, там чути лише те, що не чути нічого. Обидва чоловіки марно дослухались і тепер, здавалося, ніби ніде нічого не існує: від них аж до іншого краю світу, від них аж до глибин небес. Нічого, бо є тільки пуста, порожнеча і досконалість порожнечі; повна зупинка буття, наче світ ще не створений або вже припинив існувати, наче перебуваєш або до початку світу, або вже після його кінця. Здається, немов якась рука повільно стискає твоє серце.

На щастя, полум'я знову стало потріскувати, може, впала в нього краплина води або ж вітер дмухнув по покрівлі. Тихесенький звук видавався несосвітним гуркотом. Краплина падає — і озивається відлуння. Гілка, зайнявшись, лускає, мов рушничний постріл; саме шарудіння вітру виповнює увесь простір. Найрізноманітніші тихі звуки набувають незмірної сили і раз у раз повертаються або ж оживають: адже звуки живі.

— Тож годі тобі сумувати, — заспокоював Серафен.

У полум'ї гучно тріснула гілка.

— А втім, якщо хочеш зійти вниз у суботу... почекай два-три дні, а в неділю зможеш побути з нею ...

— А ви?

— Ох, я!.. Я, — запевнив Серафен, — уже звик. За мене не переживай.

Він усміхнувся в бороду, вже майже сиву, хоча вуса були ще чорні; ця розмова точилася 22 червня близько дев'ятої години вечора в Дерборансі, в гірській хатині Філомени, де двоє чоловіків сиділи коло вогню. Уряди-годи щось потріскувало в покрівлі.

Знову залунав голос Серафена:

— Ти повернешся, коли захочеш, а я завжди дам собі раду. До речі, — додав він, — як повернешся, ти будеш тут не самотній.

Старий усміхнувся в сиву бороду і глянув на Антуана маленькими сірими очима:

— Чи мене можна й до уваги не брати, га?

— Отакої! — вигукнув Антуан.

— Тож ми все таки любимо один одного?

— Авжеж! — запевнив Антуан.

— Тож чого більшого ти хочеш?

Щось знову тріснуло в зробленій із балок і великих пласких каменів покрівлі, яка косо підіймалася над ними, маючи лише один схил; хатина тулилася до скельного виступу, що правив за стіну в глибині.

— Отже, про суботу домовились ... Треба почекати лише три дні...

— Широ дякую.

Щось знову тріснуло: адже сланцеві плити, нагріваючись цілий день на сонці, дуже розширилися, а коли вечоріло й холодало, скорочувались, призводячи вряди-годи до раптових рухів, тож здавалося, ніби хтось ходить по покрівлі. Ось один обережний крок угорі, потім зупинка на довгий час, немов перед тим, як ступати далі, розважливий злодій хоче

пересвідчитись, що його не почули. То тріщало, то не тріщало, а чоловіки, знову мовчазні під покрівлею, часом бачили один одного, а часом — ні, бо полум'я то спалахувало, то згасало.

Але Антуан раптом підвів голову: почулися нові звуки. Дуже гучні, звуки зовсім іншого характеру й цілком несподівані, які долинали з глибин простору. Здавалося, наче розкоти грому, проте цим звукам передував немов сухий вибух, а потім, хоча звуки тривали, їх часом уривало гучне гупання, подовжене ще й відлунням.

— Ага! — зойкнув Серафен. — Знову вони починають...

— Хто?

— Отакої! Невже ти нічого не чув у минулі ночі? Тим краще для тебе, тож ти міцно спиш... До того ж, — пояснював Серафен, — ти ще досі не знаєш наших околиць. Що ж, пригадай, там угорі... Невже ти забув, як називають ту гору?.. Атож, хребет, де льодовик... Дяблере...¹

Звуки мало-помалу вщухали, ставали тихі, майже невідчутні, схожі на шелест листя на деревах, коли подме вітерець.

— Але ж ти знаєш, що кажуть. Атож, він живе там угорі, на льодовику, з дружиною і дітьми.

Звуки припинилися.

— Тож інколи він нудиться й каже своїм дияволяткам: «Візьміть камінці!». Це вгорі, на площині, край льодовика, там, де Пляшка, ти ж добре знаєш, ота Пляшка Диявола...² Вони там пустують, ціляють камінцями в пляшку. Ох, і гарними камінцями, кажу тобі, самоцвітами... Синіми, зеленими, прозорими... Я можу розповісти про них: адже камінці інколи не влучають у пляшку і тоді ти здогадуєшся, куди летить

¹ Diablerets, Дияволятка.

² Тут з очевидних причин драматизації Рамю віддає перевагу назві Пляшка (Quille, «пляшка» або «кегля») Диявола для місця, яке ще називають Тур-Сен-Мартен («баштою Сен-Мартен»). Легенду, яка пов'язує це місце з домівкою диявола і його витівками, подано в словнику "Dictionnaire géographique", де Рамю знаходив різні факти, які становлять основу його розповіді.

те диявольське металне знаряддя. Адже що там після краю льодовика, га? Таж нічого, провалля. Камінчики можуть тільки впасти. Іноді, коли місяць уповні, видно, як вони падають, а місяць тепер якраз уповні ...

І додав:

— Хочеш піти побачити їх?..

Чи стривожився Антуан? Цього ми не знаємо, але зацікавився, тож, коли встав Серафен, підвівся і він. Серафен ішов попереду, відчинив двері. Обидва справді побачили гарне місячне сяєво, що, біле й блискуче, освітило втопану землю позаду них.

А перед ними було рівне й поросле травою дно долини з кількома пастушими хатинами. Своєрідна полонина, але майже замкнена, зусібч громадилися скелі. Адже чоловіки, обернувшись спершу на південь, бачили звідки ллється місячне сяєво, тобто з-поза численних скельних шпичаків, які стриміли там, а вони стояли коло їхнього підніжжя; потім обернулися на захід і бачили, що вже починаються, спершу ще не дуже високі, стіни долини й тягнуться півколом на північ і на схід.

Серафен ступив кілька кроків, шукаючи місце, де ніщо не заважає очам, і підняв руку. Показав на щось угорі, тобто на півтори тисячі метрів вище від людських постатей.

Неважко було помітити, що з того боку, тобто з північного, долина була цілком закрита, так само й зі сходу, де початок ущелини був прихований масивом гори на першому плані. Серафен підняв руку, показав на ще одну стіну попереду, вищу за решту; отже, хоч куди подивись, людина бачила себе на дні провалля; а втім, той височезний кам'яний мур увесь був прорізаний вузькими розколинами, у яких звисали, ллючись, невеличкі водоспади. Очі спершу стали роздивлятися стіну, але простертий палець Серафена змусив їх зупинитися.

Очі тепер дивилися вгору, власне, на край стіни, якраз на гребінь. Той гребінь дуже нависав, придавлений на краю порожнечі товщею льодовика. І там щось вилискувало, якась світна бахрома, вузька, на диво фосфоресцентна смуга, що видавалася

десь синьою, десь зеленою; вона була прозорою в прозорості повітря, понад білістю скель, під майже чорним небом, де показалися перші зорі, і тієї миті теж була сповнена глибокої тиші й величного спокою. Адже вже ніде ніщо не ворушилося під тим своєрідним невідчутним попелом, що був місячним сяєвом, око бачило, як він лагідно пливе в повітрі і осідає тонесеньким шаром на всьому й усюди, де міг зачепитися.

— Там, угорі...

Серафен і досі стояв із піднятою рукою й мовив:

— Атож, там, де нависає. Але, здається, цього вечора це вже скінчилося.

Серед тиші його голос видавався дуже гучним.

— Ох, — знову озвався він, — ті камінці завжди падали, скільки пам'ять людська сягає.

Він опустив руку:

— Старі люди розповідали нам про свої часи. Вони й самі ще були дітьми, коли чули розповіді старих людей про ці речі... Але ж бач, тут є свої примхи... Шкода.

Від часу до часу чоловіки чули дзенькіт дзвіночка на шії кози десь поблизу. Хатини були розкидані то тут, то там. Їх усі будували, удаючись до сухої кладки. Один схил їхніх покрівель був мов засніжений місячним сяєвом, другий зливався з тінню, яку вони відкидали на землю.

Обидва чоловіки ще почекали якусь мить, щоб побачити, чи не станеться чого-небудь, але не відбувалося нічого, хіба що тепер до них долинали багато тихих, майже нечутних звуків, яких вони не чули в хатині.

Інколи подув вітру доносив до вуха щось на кшталт далекого шепоту водоспаду. А сам подув вітру видавався немов шурхотом від руху руки, яка пригладжує тканину, бо вітер дув понад самою землею. Усе дрімало в людей, усе дрімало в худоби. А угорі...

Угорі, куди чоловіки й досі дивилися, видніла в місячному сяєві лише вузенька бахрома криги, така тоненька й легка, що інколи здавалося, ніби вона ворушиться, наче нитка, піднята

тихеньким вітерцем. Антуан теж думав, що ворушиться, і навіть збирався сказати про це Серафену, аж той похитав головою:

— Думаю, диявол ліг спати, тож і нам не лишається нічого, як учинити так само.

Отже, Антуан не сказав нічого; обидва чоловіки повернулися в хатину й зачинили двері за собою.

Лягли на голі матраци, покладені на дошки, прикріплені до стіни, дошки лежали в два поверхи, тож пастухи спали один над одним, немов на кораблі.

Антуан лягав на верхній матрац.

Обидва повісили черевики за шнурки на кілок, щоб їх не погризли пацюки.

Антуан умостився на своїй верхотурі.

— На добраніч, — побажав йому Серафен.

— На добраніч, — відповів він.

І, тільки-но Антуан загорнувся в ковдру з бурої вовни і обернувся до стіни, одразу з'явилася Тереза. Чому він сумував і нудився? Таж через неї.

А тепер вона повернулася, прийшла не просто сама, а ще й з нивами коло села, бо Антуан знайшов місце для неї і для них у вузькому проміжку між стіною і собою. Він привітався з нею, і вона побажала йому здоров'я. Антуан запитав: «Ну, як?». А вона відповіла: «Ну, так собі». До шлюбу вони були змушені бачитись далеко від села, бо завжди траплялись цікаві люди. Завжди є цікаві, завжди є охочі втрутитись у те, що їх не обходить. На плечі Тереза несла граблі, і він бачив, як вона, підходячи, чіпляє зубцями за хмари. Хмари падали їй на голову. Чому на схилі він сідав вище від Терези? Він бачив дівчину тільки ззаду, а коли вона нахилилася вперед, між вузлом її кіс і рожевою нашійною хусткою показувалася смужка смаглявої шкіри. «Щось негаразд?» — запитував він. «Ох, — зітхала Тереза, — але йдеться не про мене». — А про що? — «Та це все через матір», — бідкалася вона.

Тоді й справді було негаразд.

ЗМІСТ

Перша частина.....	5
Друга частина	57